

Med historien in i framtiden

Kulturmiljöstrategi för Kronobergs län

2006–2010

A photograph of a person with blonde hair, wearing a light blue t-shirt, crouching in a shallow stream. The person is looking down at their hands in the water. The stream is surrounded by tall, green grass and reeds. The water is clear, reflecting the person and the surrounding vegetation.

Innehåll

Varför en strategi?	3
Vision	5
Strategisk inriktning	6
Kronoberg i Småland – bygd i bruk	12
Allas ansvar	17
Prioriterade områden 2006–2010	18
Uppföljning	27

Dnr: 439-1152-05

ISSN-8209 Meddelande nr 2006:13

Projektsamordnare: Heidi Vassi, Länsstyrelsen

Layout: Fredrik Collijn AB, Malmö

Omslagsbild: Katedralskolan i Växjö stad, foto: Heidi Vassi, 2006.

Tryck: Holmbergs, Malmö

Upplaga: 2000 ex

Skriften går även att hämta via Länsstyrelsens hemsida www.g.lst.se

Varför en strategi?

Kulturmiljön är en tillgång som förvaltas bäst genom kontinuerligt och insiktsfullt bruk. Alla förvaltar kulturarv och kulturmiljö, men på olika sätt och med olika utgångspunkter. Bland aktörerna för kulturarv och kulturmiljö är allmänheten den viktigaste. Enskilda vårdar och brukar landskap, lämningar, byggnader och anläggningar medan myndigheter och organisationer på olika sätt stödjer enskildas insatser.

Oavsett utgångspunkter och förutsättningar krävs engagemang och förståelse samtidigt som några måste axla rollen som experter. I det sammanhanget intar Smålands museum och Länsstyrelsen en särställning genom bred historisk, arkeologisk, konstvetenskaplig och etnologisk kompetens. För att effektivt utnyttja de resurser som står till buds har föreliggande strategi formulerats i brett samråd med kommuner, landsting, universitet och organisationer.

Strategin anger inriktningen av företrädesvis Länsstyrelsens och museets kulturmiljöarbete under de närmaste åren. Men som alla hypoteser om framtiden påverkas också strategin av samhällets förändring. Fortlöpande revideringar och anpassningar kommer att ske med hänsyn till samhällets utveckling. Strategin syftar ytterst till att bevara det förflutnas spår och att kulturarvet ska ses som en resurs i utvecklingen av länet.

Claes Sjöblom
länsråd

Margit Forsström
länsantikvarie

Karl Johan Krantz
landsantikvarie

Vision

Värna, vårda och bruka det småländska kulturarvet som utvecklingsresurs.

Vårt kulturarv och våra kulturmiljöer är resurser som skall brukas för att kunna bevaras. Levande kultur- och naturmiljöer är vad vi alla vill omges av, ta del av och lära oss mer om. Genom allas bruk av kulturmiljöer ger även vår tid tillskott till dess utveckling och vård.

Kulturarv omfattar alla traditioner och värden som vi medvetet eller omedvetet för med oss från tidigare generationer till idag. Det tar sig mentala uttryck genom berättelser och traditioner. Kulturarv framträder också som spår i miljön genom lämningar i landskapet men också som levande inslag i bygd och bruk. Kulturarvet speglar därför samhällets utveckling och historien finns ständigt närvarande i vårt moderna liv.

Kulturarv är både personligt och kollektivt. Det skiljer sig från människa till människa och från bygd till bygd. Enskild och kollektiv småländsk historia och identitet avspeglas i den mångfald av kronobergska attraktioner och besöksmål som finns i länet, exempelvis – Sagobygd, Glasrike, Utvandarbygd, Gränsbygd, Linnébygd, Huseby bruk, ängsfruktodlingarna i Urshultstrakten, Korrö Hantverksby, gamla Riksettan utmed Lagadalen, Inglinge hög, borgruiner och mindre herrgårdar. Alla är angelägna för en positiv ekonomisk, social och kulturell utveckling av regionen. Kulturmiljöer är samhällsresurser som bäst vårdas, bevaras och görs tillgängliga genom att de används. Brukade kulturmiljöer är attraktiva att bo och arbeta i och besöksmålen skall vara möjliga att upplevas och förstås av alla.

Strategisk inriktning

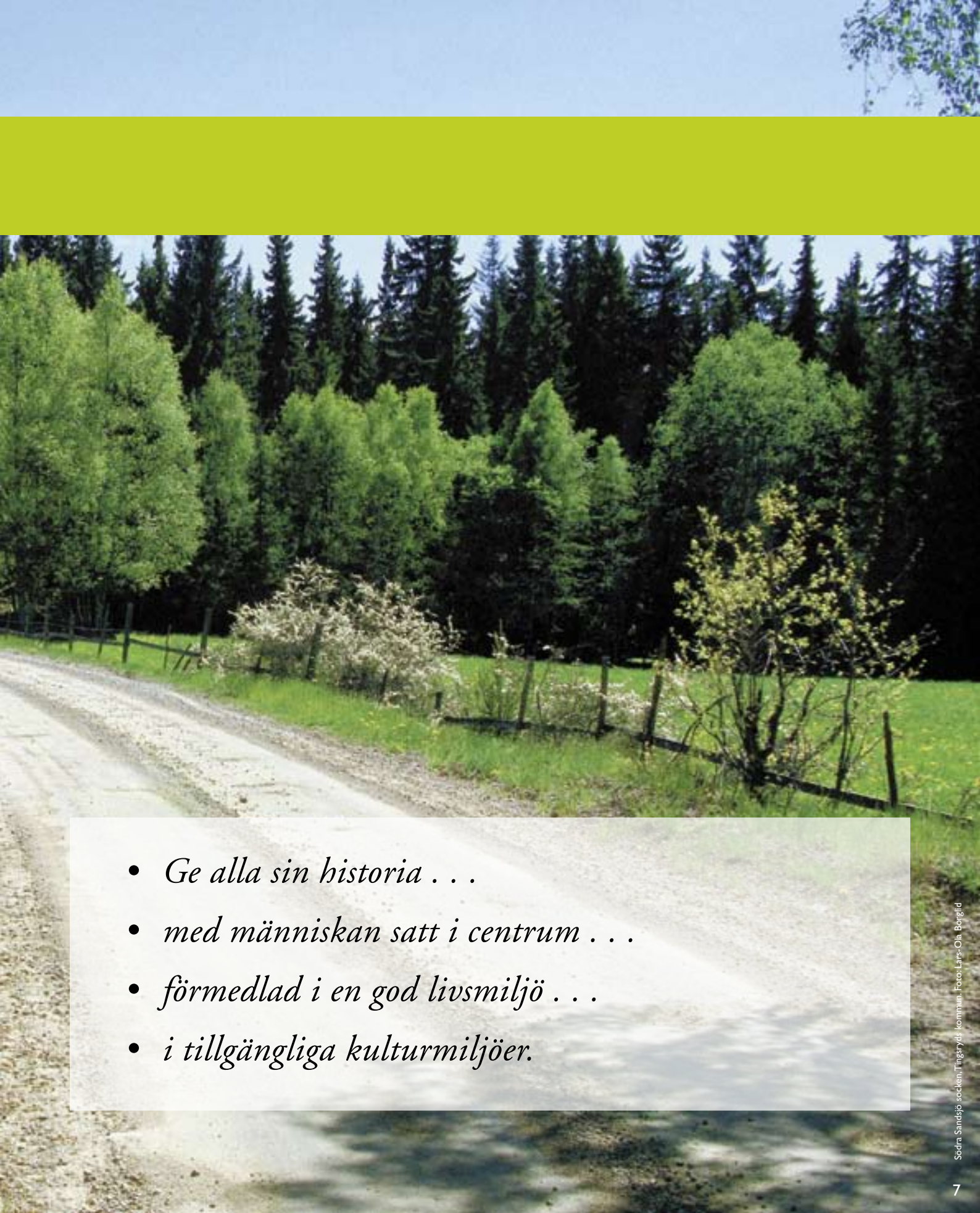
-
- *Ge alla sin historia . . .*
 - *med människan satt i centrum . . .*
 - *förmedlad i en god livsmiljö . . .*
 - *i tillgängliga kulturmiljöer.*

Illustration av runsten vid Alvesta gamla kyrka. Foto: Ulla Arnbj

Ge alla sin historia ...

Att känna till sin historia är en demokratisk rättighet. Kunskapen om historiska samband är nyckeln till förståelse för olika tiders samhällsliv och andra människors umbäranden. Med historisk kunskap ges perspektiv på samtidens värderingar och problem. Världen blir på så sätt begriplig samtidigt som utrymme finns till omtolkningar. Att lära känna sin historia skall därför inte enbart vara förbehållet barnen i skolan. Historia skall ständigt vara tillgänglig för alla i vardagen.

Vi skall arbeta för:

- att med olika pedagogiska instrument verka för historieförmedling i vardagen.
- att öka medvetenheten och kunskapen om kulturarvet och kulturmiljöer för att de skall kunna populariseras och gestaltas.

Ängsfruktodling på gården Tåget, Urshults socken, Tingsryds kommun. Foto: Lars-Ola Borglid

med människan satt i centrum ...

Att utgå ifrån människan vid historieförmedling är en utmaning. Det behövs bra berättelser som intresserar och engagerar. Även berättelser från modern tid. Om berättelser och människooöden får träda fram, knutna till historiska platser och skeenden, blir fornlämningar, hus och landskap mer begripliga och intressanta. Den samlade kunskapen och drivkraften finns ofta lokalt. De berättelser som man väljer att utgå ifrån bör därför göras i samspel med enskilda och lokala förvaltare.

Vi skall arbeta för:

- att stödja lokala initiativ till att samla kunskap om kulturarvet och göra det känt.
- att främja en bättre gestaltning av kulturarvet och lyfta fram kända personligheter, händelser och platser.

Hohults by Åseda socken, Uppvidinge kommun. Foto: Lars-Ola Borglid

förmedlad i en god livsmiljö ...

Kulturarv har tillsammans med naturmiljöer fått ökad betydelse i vardagsmiljön. De berikar, ger variation och innehåll till den plats man bor på. Ett rikt kulturutbud och vackra, spännande och intressanta miljöer ger attraktivitet och har stor betydelse såväl när människor väljer bostadsort som för näringslivets utveckling.

Vi skall arbeta för:

- att kulturmiljövärdena tas tillvara i samhällsplaneringen och ges möjlighet att berika vardagsmiljöerna så att de blir attraktiva och dynamiska att besöka, bo och arbeta i.

Fagerdalaspelen i Vålunga, Markaryds kommun. Foto: Jerry Cladh

i tillgängliga kulturmiljöer.

Människors efterfrågan på upplevelser gör turism till en snabbt växande bransch. Fler människor än tidigare har möjlighet att resa och är nyfikna på besöksmålets natur, kultur och historia. Medvetna satsningar på kulturturism är en drivkraft för bygdens tillväxt, sysselsättning och marknadsföring. Att arbeta aktivt med kulturarvsturism innebär att kulturhistorisk kunskap förmedlas och att kulturmiljöer tas i bruk. Kulturmiljöer måste hållas levande om de skall vårdas, underhållas och få möjlighet att utvecklas.

Vi skall arbeta för:

- att kulturmiljöer hålls levande samt används och brukas.
- att kulturarv och kulturmiljöer görs tillgängliga för alla.

Kronoberg i Småland – Bygd i bruk

Under årtusenden dominerades inre Götaland av extensivt jordbruk med starka inslag av kreatursskötsel. Praktiskt taget varje dränerad del av landskapet kom någon gång att hackas eller ärjas upp för sådd. Spåren är fortfarande tydliga genom de oräkneliga röjningsrösen som ligger i dagens skogsmark.

Parallellt med jordbruket utvecklades enkel järnhantering, baserad på sjö- och myr-malm samt extremt järnhaltig rödjord. Redan under medeltiden var småländskt järn en eftertraktad exportprodukt. Med vattenkraften som introducerades under medeltiden genom underfallshjulet underlättades såväl smide som etablering av andra förindustriella anläggningar. Snart sagt varje vattendrag hade fångdammar för drift av smedjor och kvarnar samt senare även sågar. Tillsammans med pottaskebruk och salpetersjuderier förstärktes bilden av diversifierade näringsfång som smålänningarnas överlevnadsstrategi. Redan medeltidens landskap karaktäriseras av *bygd i bruk* med människor i ett levande landskap. Som binäring till jordbruk och kreatursskötsel bedrevs järnhantering i sin enkla och outvecklade form ända in i femtonhundratalet. Först med masugnen i Huseby 1629 lades grunden till en småländsk industrialisering i någorlunda modern mening. Genom ny teknik och med främmande kapital förädlades råvaror från skog och sjö. Masugnen möjliggjorde temperaturer som smälte ut järnet ur sjömalmen.

För att järnbruket skulle försörjas med råvaror krävdes ett betydande omland vars inbyggare engageras i en rad uppgifter uteslutande av brukets behov. Malmupptagning, skogsavverkning, kolning, transporter och dagsverken under masugnsblåsningen gav ny sysselsättning i produktion för avlägsna marknader. Med Huseby växte en rad liknande bruk med snarlika omland upp inom loppet av bara några decennier. Namn som Åryd, Ohs, Åminne och Lessebo exemplifierar pionjärbruken medan Orrefors, Delary, Klavreström och Flerohopp följde under 1700-talet.

Småländsk *bygd i bruk* befästes på enskilda merkantilisters initiativ. Arbetsvilligt folk förädlade trä och malm vilket förstärkte smålänningarnas roll på den internationella handelsarenan.

Under järnbruksepoken utvecklades även träförädling och papperstillverkning i fortsatt dialog med omgivande jordbruksbygder. Vanan till kollektivt arbete var jämte råvarutillgång en viktig förutsättning för glasbrukens snabba spridning under 1800-talets andra hälft. Glasbruksbygden växte gradvis fram i takt med järnbruksdöd och utbyggnad av järnvägsnätet. En näringsform avlöste en annan men dialogen mellan bygd och bruk fortsatte. Sekellånga samband mellan bygden och smedjor, pottaskebruk, salpetersjuderier, järnbruk, pappersbruk, sågverk, massafabriker och glasbruk bestod. En *bygd i bruk* gav sysselsättning och ekonomiskt flöde i praktiskt taget hela Småland. Vidden av begreppet *bygd i bruk* återspeglas i alla kolbottnar som återfinns i stort antal i skogsmarken inom snart sagt varje by. Kolningen skedde till närmaste järnbruk för att där kunna smälta ut det järn som malmen innehöll. Malmen togs upp av bygdens folk. Även glasbruken satte bygdens folk i arbete genom vedhuggning eller som glasförsäljare och med torpare som arbetskraft i hyttorna. Glashanteringen blev ytterligare en länk i förändringen från ensidighet till mångsidighet. De samverkande storheterna bygd och bruk beredde mark för samhället vilket möjliggjordes av järnvägar och insjöfart.

Smålänningen tillskrivs en särskild förmåga att överleva genom begrepp som företagsamhet, klurighet och sparsamhet. Men smålänningarnas *bygd i bruk* har påverkats av franska munkar, holländska järnarbetare och tyska glasblåsare. Samma sak gjorde inflyttande präster, militärer, lantmätare, predikanter och andra som bar på skolad bildning. Alla dessa främlingar blev snabbt ett med inbyggarna och tillsammans sökte de ny blomstring för sin bygd. Karaktärsdragets och kulturarvets fortbestånd förutsätter fortfarande en *bygd i bruk* av mentalt förankrade människor som bor och verkar i hela landskapet.

Delagarna vid en friluftsgudstjänst 2005 står på grundstenarna till Vislanda äldsa kyrka. Foto: Lars Ola Borglid

Allas ansvar

Förutsättningarna för ett framgångsrikt kulturmiljöarbete i länet är allas ansvar och kräver delaktighet och engagemang. Kulturminneslagen anger att:

*”Det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda vår kulturmiljö.
Ansvaret för detta delas av alla.”*

Det finns många olika aktörer inom kulturmiljöarbetet, fria i förhållande till varandra och med olika roller och ansvar. Alla skall visa aktsamhet och hänsyn mot kulturarvet och därmed på ett eller annat sätt bidra till ett aktivt kulturmiljöarbete. Bland dem som tar ett särskilt ansvar ryms hembygdsrörelsen men även sockenråd och samhällsföreningar. Andra betydelsefulla aktörer är företagare inom näringsliv och turism liksom Svenska kyrkan, andra samfund, arkiv, bibliotek och bildningsförbund.

Länets kommuner har ett ansvar att arbeta med kulturmiljöfrågor i plan- och bygglovsprocessen och arbetar också med kulturarvsfrågor inom turism och näringslivsutveckling. Kommunen är det offentliga organ som i första rummet ger råd, vägledning och tillstånd.

Smålands museum är länsmuseum i Kronobergs län. Museet ger råd till enskilda, kommuner, myndigheter och organisationer i frågor om länets kulturarv. Dess folkbildande profil gör det till en drivande kraft i kulturmiljöfrågor av skilda slag. Smålands museum drivs som stiftelse och får bidrag från staten för att bland mycket annat stödja Länsstyrelsen i tillämpningen av kulturminneslagen. Museet driver kulturmiljöfrågor oberoende av andra intressen.

Landstinget stödjer regional kulturverksamhet som ett sätt att utveckla länet. Målet är att medverka till ett kreativt klimat som är attraktivt för boende och besökare. Föremål för landstingets engagemang är bl a konst, scenkonst, bibliotek, museum, folkbildning och sport. Utgångspunkten för satsningarna är kulturarvet och den regionala särarten, bl a begreppet mångsyssleri.

Länsstyrelsen är en statlig myndighet med huvudansvar att utveckla länet på länsinvånarnas villkor. Dess kulturmiljöfunktion skall se till att kulturminneslagen efterlevs och att kulturmiljövårdens intressen tillvaratas vid tillämpning av annan lagstiftning. Länsstyrelsen fördelar också statliga bidrag för vård av och information om kulturhistoriskt värdefull bebyggelse, landskap och fornlämningar.

Prioriterade områden 2006–2010

- *Kulturmiljövärdena som resurs i samhällsplaneringen*
- *En god byggnadsvård*
- *Vårda kulturpräglade landskap*

Kulturmiljövärdena som resurs i samhällsplaneringen

Mål:

- Kulturmiljövärdena är en resurs som berikar och medverkar till en god och inspirerande vardagsmiljö.
- Förvaltning, vård och utveckling av kulturarvet är en tillgång för samhället.

Särskild fokus skall riktas mot:

- Utveckla dialogen och arbetsmetoder i planeringsprocessen.
För att kulturmiljövärden skall kunna beaktas i planeringsprocessen bör kulturmiljövärden verka för att komma in tidigt i dialog med kommunerna i planarbetet. Avgörande är personliga kontakter och en regelbunden dialog. Ärenden som rör arkeologifrågor i samhällsbyggnadsprocessen kommer särskilt att prioriteras.
- Förnya länets kulturmiljöprogram.
Ny kunskap om länets kulturmiljöer skall kontinuerligt och i samarbete med länets kommuner göras tillgängligt.
- Uppföljning och utvärdering av fornlämningsinventeringen.
I Småland finns det många spår efter forna tiders odling och bruk. De vanligaste spåren efter fossil åker är röjningsrösen, eller hackerör som de kallades förr. En sammanställning av hur många fornlämningar och hur mycket fossil åkermark som arkeologerna har hittat i Kronobergs län skall göras. All ny kunskap om vad de senaste årens arkeologiska undersökningar har gett skall också förmedlas.

En god byggnadsvård

Mål:

- Byggnadsvården skall öka kunskapen om länets byggnadstraditioner och inspirera till vård, bevarande och brukande av vardagslandskapets bebyggelse i länet.
- Kvalitet i byggandet skall uppnås genom förmedling av kunskap om byggnadstraditioner.

Särskild fokus skall riktas mot:

• Landsbygdens bebyggelse

Kronobergs län är ett småbrukarlän där jordbruket i vissa fall utgjort en huvudnäring och i andra en bisyssla. Många ekonomibyggnader, såsom ladugårdar, hölador, magasin, smedjor, fiskebodas m m, har mist sin funktion i den specialiserade produktionen. Men även hela gårdsmiljöer med det röda huset och tillhörande ekonomibyggnader liksom torpmiljöer är hotade då antalet aktiva jordbruk minskar. Särskild fokus skall riktas mot kunskapsuppbyggnad, vård och information kring de obesuttnas bebyggelse och lantbrukets ekonomibyggnader.

• Moderna samhällets kulturarv

Särskild fokus skall riktas mot att uppmärksamma kommuner och bostadsbolag kring kulturhistoriska värden, kvaliteter och varsamhetsfrågor vid vård och utveckling av 1900-talets bebyggelse. De småskaliga miljonprogramsområdena i länets tätorter och småorter skall särskilt uppmärksammas. Mångkulturaspekter skall belysas.

• Säkerställande av bebyggelse

I dagsläget finns en plan för byggnadsminnesförklaringar av synnerligen värdefull bebyggelse i länet. Denna bör årligen uppdateras och kompletteras med representativa skyddsvärda objekt. I begreppet säkerställande ingår även andra skyddsformer såsom riksintressen och dialog med kommuner angående kommunalt skydd.

Vårda kulturpräglade landskap

Mål:

- Målsättningen med vården av kulturlandskap i länet är att uppmärksamma, upprätthålla och vårda två särpräglade agrara miljöer – ängsfruktodlingar i Urshultsbygden och länets första kulturresevat, komministerbostället Råshult. Genom att bygga upp kunskap och sprida information skall andra aktörer inspireras till vård av landskap.
- Fornvården skall öka kunskapen om länets kulturlämningar och inspirera till vård genom skötsel av de mest betydelsefulla, sevärda och lättillgängliga lokalerna. Information skall finnas vid samtliga vårdade lokaler. Ett urval lokaler skall årligen göras tillgängliga för alla. Arbetet skall bedrivas i samarbete med lokala aktörer såsom enskilda, länets kommuner, Skogsstyrelsen, Länsarbetsnämnden m fl.

Särskild fokus skall riktas mot:

• Linnés Råshult

2007 är det 300 år sedan Sveriges internationellt mest kände vetenskapsman föddes på Råshults Södregård i Stenbrohults socken. Målsättningen är att inför Linné-jubileet 2007 bedriva arbetet med länets första kulturresevat med högsta ambitionsnivå. Det innebär upp- rustning, vård, restaurering och vissa rekonstruktioner av Linnés 1700-tals landskap i Råshult samt trädgården och den byggda miljön vid Linnés födelseplats.

• Fornvårdsstrategi

I samarbete med länets kommuner och enskilda brukare skall fornlämningar vårdas. En fornvårdsstrategi skall tydliggör urval och komplettering av vårdobjekt av regional betydelse, lämpliga metoder och behov av vård, strategi för tillgängliggörande, skyltning, tillsyn, koppling till länsturism m m.

Uppföljning

Länsstyrelsen och Smålands museum har medvetet valt en fyraårig giltighetstid för strategin, 2006–2010. Med längre sikt in i framtiden tappar man lätt perspektiven. Strategin skall kontinuerligt och årligen stämmas av mot förändringar i omvärlden och utvärderas och uppdateras. År 2010 bör strategin förnyas i sin helhet.

Länsstyrelsen och Smålands museum tar ett gemensamt ansvar för uppföljningen och utvärderingen. En bedömning av vilka effekter som uppnåts bör till del vara avgörande för den framtida inriktningen. Länets kommuner och övriga aktörer i länet kommer att bjudas in att medverka i uppföljningsarbetet.

Partnerskapet Kreativa Kronoberg har som mål att arbeta med strategiska frågor ur ett kulturellt perspektiv och kan fungera som ett redskap för att förankra kulturmiljöstrategin. I Partnerskapet ingår representanter från länets kommuner, Länsstyrelsen, Landstinget och Växjö Universitet.

Kärra högar, Kärra socken, Ljungby kommun. Foto: Lars-Ola Borglid

LÄNSSTYRELSEN
I KRONOBERGS LÄN

Länsstyrelsen i Kronobergs län

Besöksadress: Kungsgatan 8, Växjö

Postadress: Länsstyrelsen, 351 86 VÄXJÖ

Tel: 0470-860 00, Fax: 0470-862 20

E-post: länsstyrelsen@g.lst.se

Hemsida: www.g.lst.se

Smålands museum

Besöksadress: Södra Järnvägsgatan 2, Växjö

Postadress: Box 102, 351 04 VÄXJÖ

Tel: 0470-70 42 00, Fax: 0470-397 44

E-post: receptionen@smalandsmuseum.se

Hemsida: www.smalandsmuseum.se